

Tarih Okulu
Ocak-Nisan 2010
Sayı VI, 263-272.

Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri: Üç Kıtada Sosyal, Siyasi, Ekonomik İlişkiler, Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri, 160 sayfa, Çeviren: Nuh Arslantaş, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, ISBN: 975-6648-21-7.

Onur Kutlu ŞENTÜRK*

Sosyal bilimler çalışmaları açısından büyük bir öneme sahip olan seyahatnâme türünün pek çok örneği, insanlığın dünyayı keşfetmeye başladıkları andan itibaren yazılmakta ve okunmaktadır. Seyahatnâmeler, sosyal bilimlerin farklı dalları olan sosyoloji, tarih, coğrafya, psikoloji, halk bilim, edebiyat ve bunun gibi alanlar için birinci elden gözlem, fikir ve bilgi taşıyan kaynaklardır. Özellikle Avrupa'da XVI. asrın başlarından bu yana Batı dillerine çevrilen bazı önemli seyahatnâmeler bulunmaktadır. Aynı şekilde gezginliğe ve seyahatnâme yazıcılığına önem veren Doğu (İslâm) dünyası da seyahatnâme tarzında pek çok önemli esere sahiptir.

Dünyanın her tarafına daha ilk çağlardan bu yana yayılmış olan Yahudi halkları pek çok ayrı kültür içerisinde kendi kültürünü kaybetmeyerek varlığını sürdürmüştür. Bu yazımızda incelemede bulunacağımız kitap içerisinde toplanmış iki seyahatnâme bulunmaktadır. Bu iki seyahatnâmenin yazarları olan seyyâhlardan biri Tudela'lı Benjamin diğeri ise Ratisbon'lu Petachia'dır. Her iki seyyâh da Yahudi olup; Benjamin, İspanya'da yerleşik olan Seferad Yahudilerinden ve diğeri seyyâh Petachia ise bugünkü Almanya sınırları içerisinde yer alan, diğeri adı Regensburg olan Ratisbon'dandır. Kitap gerek Tudela'lı Benjamin'in Seyahatnâmesi'nin (m. 1165-1173) gerekse Ratisbon'lu Petachia'nın Seyahatnâmesi'nin (m. 1170-1187) birbirlerinden hemen hemen on yıl arayla yazılmış olması dolayısıyla birbirlerini tamamladıkları fikrinden

* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. Bu kitap incelemesini gözden geçirerek değerlendirmeye zaman ayırarak değerli fikir ve yönlendirmelerini esirgemeyen danışmanım sayın Prof. Dr. Cüneyt Kanat'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

yola çıkılarak iki seyahatnâmeyi bir araya getirecek şekilde derlenmiş ve her iki seyahatnâmenin İngilizce olan basımlarından çevrilerek dilimize aktarılmıştır.¹

Kitabın tam adı “*Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri: Üç Kitada Sosyal, Siyasi, Ekonomik İlişkiler, Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri*”dir.²

Tudela'lı Benjamin'in Seyahatnâmesi'nin önce neşrini, daha sonra da İngilizce'ye çevirisini yapan Nathan Adler, seyahatnâmenin metninde ilgili kısımlara dipnotlar ilişirmiştir. Ratisbon'lu Petachia'nın Seyahatnâmesi ise Dr. Benish tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Her iki seyahatnâmeyi de yukarıda bahsedilen İngilizce tercümelerinden dilimize aktaran Nuh Arslantaş ise Türk okuyucusuna daha rahat bir kavrayış imkânı sunmaya yönelik oluşturulmuş bir bibliyografya hazırlamış, ayrıca çevirenin notu adıyla verdiği dipnotlar kısmıyla kitaba zenginlik katmıştır. Hem İngilizce çevirinin sahibi Nathan Adler'in hem de Türkçe çevirinin sahibi Nuh Arslantaş'ın dipnotlarıyla zenginleşen ve İslâm'ın doğuşundan Tudela'lı Benjamin'in seyahate çıkışına dek yaşanan olayların kısa bir özeti kitabın ilk kısmını oluşturmaktadır. Kitapta Nathan Adler'in dipnotları; sonnot sistemi ile numaralandırılarak kitabın sonunda bulunan dipnotlar kısmında verilmiştir. Kitap; Çevirenin Önsözü (s. 1-14), Çevirenin Bibliyografyası (s. 14-17), Giriş (s. 17-31), Ortaçağ'da İslâm (s. 17-24), Çevirenin Notu (s. 24-25), Benjamin'in Seyahatinin Sebebi (s. 25-26), Bibliyografya (s. 26-31), Yahudi Seyyah Tudela'lı Benjamin'in Seyahatnâmesi (s. 31-93), Ratisbon'lu Rabbi Petachia'nın Seyahatnâmesi (s. 93-123), Dipnotlar (s.123-160) bölümlerinden oluşmaktadır.

Çevirenin Önsözü bölümünde (s. 1-14) Nuh Arslantaş, Tudela'lı Benjamin'in (1165-1173) ve Ratisbon'lu Petachia'nın (1170-1187) seyahatnâmeleri hakkında kısa bilgiler vermektedir. Aynı bölümde seyahatnâme türündeki eserlerin önemini vurgulayarak özellikle bu iki seyahatnâmenin dünya tarihi açısından ne kadar önemli olduğunu nakleden yazar,

¹ Seyahatnâmelerin özgün adları ve İngilizce çevirilerinin künyeleri ise şöyledir: *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, Critical text, Translation and Commentary by Marcus Nathan Adler, (London 1907), *The Islamic World in Foreign Travel Accounts 60* içinde, edited by Fuat Sezgin, reprint of the edition, Frankfurt 1995. *Rabbi Petachia of Ratisbon*, Translation from Hebrew to English by A. Benisch, London 1856 (Trübner&Co.), *Jewish Travellers* içinde, edited with an introduction by Elkan Nathan Adler, London 1930, s. 64-90.

² Kitabın 2009 yılında çıkan yeni baskısının künyesi şöyledir: “*Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*”, Çev. Nuh Arslantaş, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2009.

seyahatnâmelerin içerikleri hakkında bir ön bilgilendirme sunmaktadır. Nuh Arslantaş, bu bölüm içerisinde titiz bir araştırma yaparak, hemen hemen bu iki seyyâh ile aynı dönemde benzer coğrafyaları gezmiş, diğer Yahudi seyyâhları da dipnotta tanıtmıştır. Seyyâhların gezileri sırasındaki tavırları ve geçtikleri yerlerdeki sosyal düzene dair gözlemleri kısaca özetlenmiş, bu iki eserin öncelikle Türk ve İslâm tarihi sonrasında ise genel dünya tarihi açısından değeri vurgulanmıştır. Seyyâhların/yazarlarının Yahudi olmasından dolayı özellikle gezdikleri yerlerdeki Yahudi cemaatleri hakkında derinlemesine bilgiler veren seyahatnâmeler, hem Yahudi hem İslâm dinleri ve mezhepleri tarihi açısından son derece değerli bilgiler vermektedir. Nuh Arslantaş, bu bölümde bu iki seyahatnâmenin daha önce başka dillere çevrilmiş olan nüshalarından bahsetmiş, ayrıca bu nüshaların kronolojik bir listesini çıkartmıştır. Eserler Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça dillerinde çevrilmiş ve bu çeviriler yayınlanmıştır. Yazar, iki seyahatnâmeye dair yaptığı çevirinin metodunu vererek gerek kitaplardaki dinsel metinlerin gerek şahıs ve yer adlarının gerekse de aslı İbranice olan özel isimlerin telaffuzlarını birkaç kaynaktan araştırarak Türk okuyucusunun alışık olduğu şekilde yazılmasına özen göstermiştir. Aynı zamanda Nuh Arslantaş, Tudela'lı Benjamin'in Seyahatnâmesi'ni neşreden Nathan Adler'in bazı dipnotlarının subjektif olduğunu da belirtmiştir. Biz de bu konuya yazımızın ilerleyen kısımlarında değineceğiz.

Çevirenin Bibliyografyası bölümünde (s. 14-17) ise; Türkçe çeviriyi yapan Nuh Arslantaş, daha önce bahsettiğimiz gibi, Türk okuruna daha rahat bir kavrayış imkânı sunan kendi derlemelerinden oluşan bir bibliyografya sunmuştur. Bu bibliyografyada İslâm tarihinin temel kaynak eserleri kullanıldığı gibi; gerek İslâm gerek Bizans İmparatorluğu gerekse de Haçlı ve Yahudi tarihleri açısından büyük öneme sahip yerli ve yabancı telif eserler yer almıştır. Ayrıca yazar, Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit'ten de yararlanarak seyahatnâmelerde geçen dinsel metin ve hikâyeleri araştırma yoluyla teyit etmiştir.

Tudela'lı Benjamin'in Seyahatnâmesi'nin İngilizce tercümesinde Nathan Adler'in yazmış olduğu Giriş bölümü (s. 17-31) içerisinde Ortaçağda İslâm (s. 17-24) alt başlığını barındırmaktadır. Bu alt başlık içerisinde Nathan Adler, Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden başlayarak, (Hz.) Muhammed'in ortaya çıkarak İslâm dinini yayması ile şekillenen İslâm tarihinden kısaca bahsetmiş. Sonrasında bu olay ile başlayan İslâm tarihinin Selçuklu, Atabeyler, Fatımî,

devirlerine de değinmiştir. Ayrıca Adler genel bir Haçlı ve Avrupa tarihi de vermiştir. Bu kısım; olayların anlaşılmasına yönelik bir zemin oluşturma niteliği taşıyarak, Yahudilerin bahsi geçen dönemlerdeki konumundan söz etmiş, onların bu konularının tarihsel süreçte ne gibi roller oynadığından kısaca bahsetmiştir. Nathan Adler'in özellikle adı geçen bölümün sonunda "*Haç ve Hilâl arasındaki mücadele...*"³ gibi bir tanım ile yaklaştığı olaylar öncelikle genel bir Ortaçağ tarihi nakletmekte, daha sonrasında ise Tudela'lı Benjamin'in seyahatinin güzergâhı içinde yer alan bölgelerin o anki durumu hakkında temel bilgiler vermektedir. Tudela'lı Benjamin'in seyahati II. ve III. Haçlı Seferleri arasındaki döneme denk geldiğinden, Benjamin dönemin olaylarına birinci gözden tanık olmuştur. Bu nedene Tudela'lı Benjamin seyahatnamesi de Birinci dereceden bir kaynak olma niteliği taşımaktadır. Nathan Adler'in İslâm tarihini tanımlarken kullandığı subjektif bakış açısı bölümün sonlarına doğru kendisini göstermektedir. XIX. ve XX. yüzyıl İslâm dünyasının durumundan bahsederken, Nathan Adler, dönemin müstemlekeci tutumunu destekler bir tavır takınmıştır. Nuh Arslantaş'ın da bu durumu fark ederek bölüme Türk tarihi açısından ek bilgi katmak adına verdiği dipnotlardan bir tanesinde, mevcut durumun üstüne giderek Nathan Adler'in 1907 yılında yazdığı bu satırı tenkit ettiği görülmektedir.

Giriş bölümü içerisinde yer alan bir diğer alt başlık ise Nathan Adler'in yazdığı Çevirenin Notu (s. 24-25) bölümüdür. Bu bölüm içerisinde Nathan Adler, Tudela'lı Benjamin'in seyahati sırasında uğradığı yerler hakkında tenkitli bilgiler vermekte ve bu bölgelerdeki hükümdarlar ve siyasi düzen hakkında bir ön bilgilendirme yapmaktadır. Daha sonrasında Ratisbon'lu Petachia'nın hemen hemen aynı coğrafyalar üzerinden geçerek noktaladığı seyahatinin hangi döneme rastladığını ve bu dönemin önemini birkaç cümle ile belirtmiştir.

Benjamin'in Seyahatinin Sebebi (s. 25-26) adlı kısım ise Giriş bölümünün başka bir alt başlığıdır. Nathan Adler bu bölümde, Tudela'lı Benjamin'in çıkmış olduğu seyahati ve bu seyahatin nedenini yorumlayarak bir fikir teatisi yapmıştır. Tudela'lı Benjamin'in seyahate çıkış sebebini; memleketler arası irtibat sağlayan, aynı zamanda seyahate ve ticarete dair yetenekli bir seyyâh olmasına bağlamış, ayrıca Yahudilerin o dönem içerisinde dünyanın dört bir tarafına dağılmalarından dolayı, Yahudi olan bir seyyâhin

³ Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri: Üç Kıtada Sosyal, Siyasi, Ekonomik İlişkiler Azınlıklar, Dini Kurumlar ve Haçlı Seferleri, Çev. Nuh Arslantaş, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, s. 24

gittiği her yerde sıkıntı çekmeden yol alabileceğini belirtmiştir. Daha sonrasında seyahatnâmenin içeriğinde yer alan birkaç “özel meseleye” değinmiş, bu meselelerden bir tanesinin de Tudela’lı Benjamin’in gezdiği bölgelerde yer alan Yahudi nüfusunu tespit etmek ayrıca mevcut Yahudi topluluklarının siyasî ve sosyal durumlarına dair bilgi toplamak olduğunu belirtmiştir. Tudela’lı Benjamin, kendine has bir yöneticisi olan, bağımsız ya da yarı bağımsız Yahudi topluluklarının tespiti için de uğraşmıştır. Tudela’lı Benjamin, Yahudi yılına göre 4933 (Miladî 1173)’te seyahatnâmesini yazmayı bitirmiştir.

Bibliyografya bölümü (s. 26-31) ise Giriş bölümünün son alt başlığıdır. Nathan Adler bu bölümde Tudela’lı Benjamin’in daha önceki neşirlerini ve kendi neşirini ek olarak kullandığı el yazması nüshaları sıralamıştır. Çeşitli özel kütüphaneler ve devlet kütüphanelerinde rastlamış olduğu bütün varakları toplayarak tek bir nüsha halinde derleyip Tudela’lı Benjamin’in Seyahatnâmesini neşretmiştir. Ayrıca kendi tanımıyla Tudela’lı Benjamin’in en iyi neşri olan ve Usher tarafından yayınlanan “*The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*” nüshasının aynı zamanda en iyi nüsha olduğu ve kendi neşrinde bu nüshayı temel aldığı, bununla beraber diğer topladığı varakları da bu nüshanın üzerine ekleyerek bir bütünlük ortaya koyduğunu belirtmiştir. Bölümün sonlarına doğru Nathan Adler kitabın hazırlanmasında emeği geçen ve yardımı dokunan bütün kurum ve kişilere bir teşekkür kısmı atfetmiş, ardından Yahudi seyyâh Tudela’lı Benjamin’in Seyahatnâmesi kısmına geçilmiştir.

Tudela’lı Benjamin’in Seyahatnâmesi (s. 31-93) adlı bölüm Benjamin’in kendi kaleme aldığı seyahatnâmenin metnini içermektedir. Seyahatnâmenin başlangıcında Benjamin kendinden bahsetmekte ve seyahatnâmenin kapsamını açıklamaktadır. XII. asırda İslâm Dünyası’nı gezen Tudela’lı Benjamin 1165 – 1173 yılları arasında Avrupa, Bizans, İslâm ve Türk tarihi konularında oldukça “özel/nadir” bilgiler vermektedir. Tudela’lı Benjamin, İspanya’nın Tudela (Tufîle) kentinden yola çıkarak İtalya’nın içlerinden geçip Roma’ya oradan Yunanistan’a daha sonra Konstantinopolis’e oradan deniz yoluyla Kıbrıs’a geçmiş ardından Filistin, Irak, Suriye, İran, Mısır, Habeşistan bölgelerine de yolu düşmüştür. Geçtiği yerlerde ve bulunduğu bölgelerde, belli başlı şehirlerarasındaki uzaklıkları, şehirlerdeki sosyal hayatı ve özellikle de uğradığı her şehirde yerleşik olan Yahudilerin sayısını ve onların cemaatlerinin yapısını nakletmiştir.

Tudela’lı Benjamin, gezip gördüğü yerlerde yaşayan Yahudiler hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler toplamış ve gözlemlerini seyahatnâmesinde

aktarmıştır. Özellikle Yahudilerin meslekî durumları, nüfus bilgileri, inanç yapıları, eğitim ve öğretim sistemleri yanında Yahudilerin kendi arasındaki yönetim kastından da bahsederek oldukça nadir ve değerli bilgiler aktarmıştır. Seyahatnâmenin genel hatlarından Tudela'lı Benjamin'nin mutaassıp bir din adamı olduğu anlaşılakta ve onun her üç Semâvi din ile ilgili konulara ilgi gösterdiği görülmektedir. Seyahatnâmede özellikle İslâm ve Yahudilik açısından itizâli/heterodoks mezhepler hakkında oldukça değerli gözlemler yer almaktadır. Tudela'lı Benjamin'in gerek Yahudi dininden çıkan mezheplerin yapısına yaklaşımı gerekse İslâm Dini'nden çıkan İsmâîlî, Dürzî ve Şîi/Alevî itikatlarına olan merakı, o dönem içerisinde bir başka batılı gezginde az görülen bir özelliktir. Tudela'lı Benjamin, büyük İslâm şehirlerinin o dönemdeki durumunu orijinal gözlemlere dayanarak anlatmıştır. Bununla beraber özellikle Dımaşk/Şam, Bağdad, İskenderiye, Kahire şehirleri hakkında yapmış olduğu nakiller ilgi çekicidir.

Tudela'lı Benjamin Seyahatnâmesi'nde İslâm ve Türk tarihi açısından oldukça ilginç ve orijinal birkaç bilgi yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi; *“Abbâsî Halifesi el-Mustencid'in İbrance'yi hem okuduğu hem de yazdığı aynı zamanda Yahudi dinine de vakıf olduğu”*⁴ seyyâh tarafından bize iletilmiştir. Seyyâhın daha önce bahsi geçen İslâm Dini bünyesinde yer alan itizâli/heterodoks akımlardan Dürzîlik ve İsmâîlîlik ile ilgili verdiği orijinal bilgiler hem sözlü rivayete hem de kendi araştırmalarına dayanmaktadır. Dönemin pek az kaynağında yer alan bu bilgiler, İsmâîlîlerin yönetim, ibadet biçimlerinden ve İsmâîlîlerin Franklar ile sürekli savaş halinde bulunmaları üzerinedir. Ayrıca dönemin hiçbir kaynağında yer almayan *‘Suriye İsmâîlîleri'nin sahip olduğu toprakların büyüklüğünün sekiz günlük bir mesafe genişliğinde’*⁵ olduğunu belirtmesi dinler ve mezhepler tarihi yanında Ortaçağ tarihi açısından da oldukça önemlidir. Daha sonrasında Benjamin, İsmâîlîlerin yerleşik olduğu bölgeleri sıralamış, *“Onlar Müslüman değildir ve peygamber olarak kabul ettikleri bir kişiye tabidirler. Bu kişiye Şeyhü'l-Haşîşîyye adını vermektedirler.”*⁶ cümlesi ile o dönemdeki İsmâîlîlerin sosyal ve dinî düzenlerine dair hemen hemen günümüz bilimsel yöntemleri ile tespit edilmiş bazı verilere yakın bir gözlem yapmıştır. Ayrıca Tedmur'da yaşayan Yahudilerin, aynı anda savaş içinde bulunduğu Hıristiyanlar ve Melik Nureddin

⁴ a.g.e., s. 61-62

⁵ a. g. e., s. 45.

⁶ a.g.e., s. 41.

(Zengî)'in idaresindeki Arablara karşı, komşuları olan İsmâîlîler ile müttefik olduklarını belirtmiştir. Suriye İsmâîlîleri hakkında oldukça orijinal bilgiler veren Tudela'lı Benjamin, İran İsmâîlîlerine de değinmiş ve savaş sırasında İran'daki İsmâîlîler ile müttefik olan dört Yahudi topluluğu olduğunu nakletmiştir. Ayrıca Mısır'daki Fatimî Halifeliği'nden bahsederken Mısır Halifesi'nin (Hz.) Ali b. Ebû Tâlib soyundan geldiklerini dolayısıyla *Alevî* olarak isimlendirildiklerini belirtmiştir. Bununla beraber Avrupa'da özellikle İsmâîlîler'den ve onlara dair Haşişî efsanelerinden ilk bahseden kişinin Seyyâh Marco Polo olduğu bilinmekle beraber görüyoruz ki Tudela'lı Benjamin bu efsanelerden – üstelik son derece isabetli tespitlerle – Marco Polo'dan (d. 1254, ö. 1324) yaklaşık bir asır önce bahsetmiştir.

Daha sonra bir başka itizâli/heterodoks İslâm mezhebi olan Dürzîler'den de bahseden seyyâh, onları tanrıtanımaz ve putperest bir kavim olarak tanımlamış ve Dürzîlikteki ruh göçü inancından bahsetmiştir. Çok güçlü savaşçılar olduklarından bahsettiği Dürzîlerin, Sayda şehri ile savaşta olduklarını da nakletmiştir.

Seyahatnâmenin içinde geçen şehir tasvirleri - özellikle Kudüs şehri tasviri - tarihi bir kaynak niteliği taşımaktadır. Tudela'lı Benjamin, Bağdad Halifesi'nin (el-Mustencid) oldukça adil, dindar ve hayırsever olduğuna değinmiştir, Abbâsî halifelerinin tören ve kabul merasimlerinde yer alan geleneklerden bahsetmiştir. Aynı şekilde Mısır'daki Fatimi halifelerinin, tören ve kabul merasimlerinden de bahseden seyyâh İslâm'a karşı objektif bir bakış açısı ile yaklaşmıştır.

Yahudi tarihi açısından verdiği dikkat çekici bir bilgi de; Bizans İmparatorluğu'nda Yahudilerin ata bimmelerinin yasak olmasıdır. Bununla beraber Yahudi ailelerinin kökenleri, soylu ailelerin ise yönetsel düzeni bu seyahatnâme de nakledilmiş, günümüzde varlığı hala devam eden *Cohen* ve *Levi* gibi önemli Yahudi ailelerine ve onların tarihlerine ışık tutulmuştur. Tudela'lı Benjamin; (Hz.) Davud neslinden gelen, Yahudilerin dinsel liderliğini yapan kişinin Bağdad'daki Abbâsî Halifesi tarafından büyük bir hürmetle karşılandığı ve bu kişinin konumunun halife ile hemen hemen aynı olduğunu nakletmiştir. Ayrıca seyyâh Yahudilerin kadim zamanlardaki en büyük din adamı olan *Rahib Ezra*'nın üzerine rivayetler toplayarak araştırmalar yapmış ve onun mezarını arama işine girişmiştir. Aynı şekilde seyahat ettiği döneme yakın bir zamanda gerçekleşen depremler ve doğal afetlerle ilgili bilgiler de nakletmiş, yer yer mitolojik hikâyelere yer vermiş ve tasvirler yapmıştır.

Türk tarihi açısından seyahatnâmede bulunan bilgiler büyük bir öneme sahiptir. Zira Türk tarihinin hem bir Batılı hem de Yahudi bir din adamı olan Tudela'lı Benjamin'in şahitliği ve yorumu ile aktarılması daha öncesinde pek sık rastlanır bir durum değildir. Bu nedenle tarihsel bakımdan kaynak olarak kullanılabilir bu seyahatnâmedeki bilgiler, bize orijinallik vaat etmektedir. Seyyâh, Türkleri "*Togarmim*" olarak isimlendirmekte ve bu ismin (Hz.) Nuh'un torunlarından bir tanesinin adı olduğundan dem vurmaktadır. Seyyâhın Ortadoğu'dan geçişinde bölgede Zengi Hanedanlığı'ndan Nureddin Zengi hüküm sürmekteydi. Seyyâh, Selçuklu İmparatorluğu'ndan da bahsetmiş özellikle Selçuklu Sultanı Sancar'ın yaşayışı, Yahudilerin Selçuklu Devleti'ndeki konumu, Sancar döneminde yaşanan Oğuz İstilasını, Sultan Sancar – Oğuz münasebetleri yanı sıra Oğuzların âdetleri de bahis konusu edilmiştir. Bununla beraber Tudela'lı Benjamin, Selçuklu İmparatorluğu'nun ve Sultan Sancar'ın sonunu hazırlayan Oğuz İstilasını dönemi hakkında olayın yaşanmasından yirmi yıl sonra bu olaya şahit bir Yahudi'yi dinlemiş ve birinci elden bilgileri seyahatnâmesinde bize aktarmıştır. Bu pasajda Nişabur'daki Yahudilerin Oğuzlar ile müttefik olduğu ve Sancar'ın karşısında yer aldığını da nakletmiştir. Ayrıca seyâyâh, Oğuzların "*Küffâri't-Türk*" ismi ile anıldığından bahsetmiş, onların dış görünüşlerini de betimlemiştir. Sonuç itibarıyla Seyahatnâme genel olarak bir kaynak niteliğinde olup hem bilim dünyasına hem de alana meraklı sıradan okuyucuya heyecan verecek bir yapıya sahiptir.

Kitaptaki ikinci seyahatnâme olan Ratisbon'lu Rabbi Petachia'nın Seyahatnâmesi (s. 93-123), Tudela'lı Benjamin'in Seyahatnâmesi'nden daha kısa olup sade bir dille yazılmıştır. Çoğunlukla Ratisbon'lu Petachia'nın yaptıklarının üçüncü bir kişinin ağzından anlatılır bir tarzda yazılan seyahatnâme, Avrupa'nın kuzeyinden başlayarak Prag, Polonya, Rusya üzerinden geçerek Ortadoğu'ya kadar olan coğrafyada yapılan seyahati içermektedir. Tudela'lı Benjamin gibi Ratisbon'lu Petachia da gezdiği yerlerde yerleşik olan Yahudilerin bulunması ve sınıflandırılması işine girişmiş, kendisi de bir din adamı olduğundan dolayı karşılaştığı Yahudilerin dinsel hayat ve cemaat yapısını bize nakletmiştir. Mezopotamya bölgesine geldiğinde, bölgenin sahip olduğu şehirlerin eski isimlerini kullanmış yeni isimlerinden bahsetmemiştir. Örneğin; Abbâsî Halifesi'nden "*Bâbil Kralı*" olarak bahsetmiştir. Bununla beraber Tudela'lı Benjamin gibi, o da (Hz.) Davud soyundan gelen Yahudi dini liderlerinin konumundan bahsetmiştir. Ratisbon'lu Petachia'nın Seyahatnâmesi'nde de doğüstü olaylara, mitolojik hikâyelere ve

varlıklara dair kayıtlara rastlanmaktadır. Seyyâhın özellikle Bağdad tasvirleri ve Bağdad'ın ilerisinde tarihin izini sürerek bahis konusu ettiği eski Bâbil şehrinde bahsi de oldukça orijinaldir. Ratisbon'lu Petachia seyahatinin sonlarına doğru Kudüs'e gitmiş, hem civar topraklardaki hem de Kudüs'e dair tespit ve anlatılarını oldukça ilahi bir pencereden nakletmiştir. Ratisbon'lu Petachia da Yunanistan ve Bizans coğrafyasında Yahudilerin çok büyük baskı altında tutulduklarından bahsetmiş, Tudela'lı Benjamin'in gözlemlerini adeta onaylamıştır.

Bu kitabın son kısmı olan Dipnotlar bölümünde (s. 123-160) hem Türkçe çeviriyi yapan Nuh Arslantaş'ın hem de İngilizce neşir ve çeviriyi yapan Nathan Adler'in derlemiş olduğu çeşitli kaynakça, açıklama, tanım, ek bilgi ve teyit bilgilerinden oluşan notlar bulunmaktadır. Dipnotların genel ağırlığı ile Yahudi tarihinden bazı konuların ve Yahudilere dair çeşitli kavramların açıklaması olayına ağırlık verilmiştir. Nathan Adler'in özellikle kendi dipnotlarında bu yönelimi göstermesi ve pek çok dipnotta kutsal kitaplardan pasajlar vermesi ilgi çekicidir. Coğrafi bilgilendirmelere de değinen dipnotlar, kimi yerlerde İslâm tarihi açısından eksik kalmış ve bundan dolayı bu tarz yerleri tespit edip, gerekli yerlerde dipnotları verme işi de Nuh Arslantaş'a kalmıştır. Dipnotlar genel itibari ile Tudela'lı Benjamin'in Seyahatnâmesi üzerine daha yoğundur. Ratisbon'lu Rabbi Petachia'nın Seyahatnâmesi'nde ise daha kısa olmak üzere genellikle metinde geçen yerlerin telaffuzunun içeren dipnotlar verilmiştir. Bunu nedeni olarak da kanımızca hemen hemen aynı dönemde geçen iki seyahatnâmenin bahsettiği olayların birbirine yakın olması ve bir kere Tuddela'lı Benjamin'in Seyahatnâmesi'nde verilen dipnotun Ratisbon'lu Petachia'nın Seyahatnâmesi'nde tekrar verilmemesi düşüncesinden meydana geldiğini söyleyebiliriz. Seyahatnâmeler yazdıkları dönemin kültür, dil ve mantalitesi ile yoğrulmuş olduklarından ve günümüzde bu özelliklerin anlaşılması sıradan bir okuyucu için zor olacağından dipnot sisteminin bu kitabın derlenmesinde oldukça önemli olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Sonuç olarak; kitap hem etimolojik açıdan hem fonetik açıdan hem de kronolojik açıdan, piyasada bulunan pek çok başka kitaba kıyasla daha doğru ve gerçeğe yakın telaffuzlar ve aktarımlar ile Türkçe'ye kazandırılmıştır. Herhangi bir Arapça tamlamanın veyahut İbranice bir ismin doğru telaffuzunun, Ortaçağ'a ait olan bu iki seyahatnâmenin anlaşılması açısından ne denli önemli olduğunu tahmin edebiliriz. Aynı şekilde coğrafi yer adları kronolojik bir şekilde tarihsel süreçte değiştirdikleri isimlerin hemen hemen doğru telaffuzları

Onur Kutlu Şentürk

ile verildiğinden bir coğrafi kafa karışıklığı yaratmamaktadır. Bütün bunların yapısal olarak metinlere uygunluğu son derece ahenkli olmuş, aynı şekilde kitabın yapısal olarak okunabilirliğini yükseltmiştir. Bu yapısal olarak olumlu özelliklerin kitaba profesyonelce yedirilmesinde belki de kitabı Türkçe'ye çeviren Nuh Arslantaş'ın ilahiyat fakültesi kökenli olması ve doğu dilleri olan Arapça ve İbranice'ye hâkim olması büyük rol oynamıştır diyebiliriz. Aynı şekilde iki seyahatnâmenin de Yahudi din adamlarınca yazılmış olması daha önce bahsettiğimiz gibi seyahatnâmelerin dinsel bir bakış açısına sahip olmasına neden olmuştur. Bu dinsel bakış açısında her üç din ve hatta bu dinlerin çeşitli mezhepleri de yer almıştır. İşte burada da Türkçe çeviriyi yapan Nuh Arslantaş'ın aldığı eğitimdeki ilahiyat formasyonundan dolayı pek bir acemilik çekilmeden, bu dinsel bakış açısı, Türk okurunun kavrayabileceği yöntemle aktarılmıştır. Kitap ilk olarak 2001 yılında Kaknüs Yayınları'ndan çıkmış daha sonrasında 2009 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları tarafından yeniden basılmıştır.